

nen. Mäkisalo tarjoaa muun muassa sellaisen hahmotelman yhdyssanojen luokittelumiseksi, jota kannattaisi soveltaa suurempaan aineistoon. Mäkisaloon työ liittyy Joensuu yliopistossa professori Jussi Niemen johdolla tehtyyn psykologingvistiseen tutkimustyöhön ja pystyy osoittamaan kokeellisen tutkimuksen lingvistisen merkityksen. Lukija jää odottamaan uusia väitöskirjoja samalta tutkimusryhmältä.

Mäkisalo osoittaa, että kokeellinen tutkimus on relevanttia pohdittaessa sitä, kuuluuko yhdyssanojen kuvaus syntaktisen, leksikaalisen vai morfologisen kuvauksen piiriin ja miten yhdyssanoja on paras luokitella. Kokonaisuutena työ pystyy osoittamaan, että vuoropuhelu empiirisen ja deskriptiivisen kielitieteen välillä on reaalisessa tutkimuksessa mahdollinen ja perusteltu. Tässä teos on tervetullut aluevaltaus

Suomessa. Mäkisaloon argumentointi, jossa liikutaan toisaalta kokeellisten tulosten tulkinnassa ja toisaalta perinteisen lingvistisen kuvauksen piirissä, osoittaa asiantuntemusta sekä psykologingvististen koejärjestelyiden ymmärtämisessä että tulosten tilastollisen analyysin hallinnassa. Mäkisaloon työ on elimellisessä yhteydessä sekä kansainväliseen lingvistiikkaan että fennistiseen tutkimukseen. Teosta voi suositella yhdyssanojen kuvauksesta kiinnostuneille ja niille, jotka haluavat tietoa kielten morfologiaa tutkivasta psykologingvistiikasta. ■

URHO MÄÄTTÄ

Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos
33014 Tampereen yliopisto
Sähköposti: skurma@uta.fi

KANSAN KÄSITYKSISTÄ LINGVISTIikkaA

Dennis R. Preston *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics.* Topics in Sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications 1989. 141 s. ISBN 90-6765-392-6.

Dennis R. Preston (toim.) *Handbook of perceptual dialectology.* Volume 1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 1999. 413 s. ISBN 90-272-2180-4.

Nancy A. Niedzielski & Dennis R. Preston *Folk linguistics.* Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter 2000. 375 s. ISBN 3-11-016251-2.

Kansandialektologia on tutkimussuuntaus, jossa tutkimuskohteena ovat tavallisten kielenkäyttäjien murrehavainnot. Se kattaa osan *kansalingvistiikasta*, joka on kiinnostunut laajemminkin kielenkäyttöä koskevista ei-lingvistien havainnoista. Varsinaiseksi tutkimusalaksi kansandialektologian on vakiinnuttanut nykyään Michiganin yliopistossa lingvistiikan professorina toimiva Dennis R. Preston. Termiä *perceptual dialectology* ('havaintodialektologia', vapaasti käännettynä 'kansandialekto-

logia') hän on käyttänyt ensimmäisen kerran vuonna 1981.

Kansandialektologista tutkimusidea on kuitenkin sovellettu jo vuosikymmeniä aiemmin. Uranuurtajana voidaan pitää hollantilaista A. Weijnenia, joka keräsi 1940-luvulla kyselymenetelmän avulla tietoa maanmiestensä murrekäsityksistä. Kyseilyssä tiedusteltiin, missä paikoin informanttien edustamalla alueella murre oli samantyyppistä kuin heillä itsellään, ja toisaalta, missä se oli aivan erilaista. Lisäksi pyydettiin

mainitsemaan piirteitä, joissa vastaajat olivat havainneet eroja. Vastausten perusteella laadittiin kartta, jossa samanlaista murreta edustavat paikkakunnat yhdistettiin viivoilla. Murrealueiden rajat sijoitettiin vyöhykkeille, joissa viivat eivät risteilleet toistensa yli. Tästä kehittyi niin sanottu pikku-uolimenetelmä, jota on sovellettu sellaisenaan mutta myös kehitetty eri suuntiin.

1950-luvulla kansandialektologinen tutkimus eteni Japaniin. Koko 1900-luvun alkupuoliskon ajan murteiden ryhmittely oli Japanissa herättänyt kiivasta keskustelua, ja sen vuoksi pidettiin tärkeänä selvittää myös yleisiä, ei-lingvistien, käsityksiä murteista. Kansandialektologisen tutkimuksen Japaniin toi belgialaissyntyinen Willem Grootsaers, joka tiedusteli maallikoiden havaintoja paikallisista murre-eroista.

Dennis R. Preston on monipuolistanut tutkimusmenetelmiä tuomalla niihin informanttien laatimat mielikuvakartat. Vuonna 1989 ilmestyneessä *Perceptual dialectology*-teoksessaan hän esittelee amerikanenglantia koskevia tutkimuksiaan, jotka ovat olleet esikuvina lukuisille uusille hankkeille. Eräässä Prestonin tutkimuksessa havaijilaisia opiskelijoita pyydettiin piirtämään karttaan käsityksensä mukaiset Yhdysvaltain murrealueet. Karttaan oli valmiiksi merkitty ainoastaan osavaltioiden rajat. Tuloksena oli, että informantit pystyivät tarkimmin erittelemään tuttujen lähialueiden murteita. Sen sijaan maantieteellisesti kaukaisempien alueiden kielimuotoihin, kuten Yhdysvaltain itärannikolla puhuttuihin murteisiin, vastaajat eivät olleet kiinnittäneet huomiota. Yksimielisimpiä informantit olivat etelämurteen olemassaolosta, vaikkakin alueen sijainti ja laajuus vaihtelivat.

Preston on selvittänyt myös sitä, missä amerikkalaisten mielestä puhutaan korrekteinta ja toisaalta miellyttävintä englantia. Kielen korrektius ja miellyttävyys eivät tutkimuksen mukaan täysin vastanneet toi-

siaan, mutta käsitys siitä, että oman kotiseudun kieli ei ole niin murteellista kuin muiden käyttämä kieli, sai tutkimuksesta tukea. Myöhemmin (Niedzielski ja Preston 2000: 45–80) näiden kyselyjen pohjalta on työstetty atk-menetelmin koostekarttoja, joissa on vertailtu toisiinsa eri-ikäisten ja eri sukupuolta tai sosiaaliluokkaa edustavien vastaajien käsityksiä. Näin on voitu määrittää myös, missä kansandialektologisten käsitysten mukaan on esimerkiksi etelämurteen ydinalue.

Yksi Prestonin metodisista kokeiluista on murteentunnistustesti, jota on esitelty jo vuonna 1989, mutta varsinaisia tuloksia esitellään myöhemmin ilmestyneessä teoksessa (Niedzielski ja Preston 2000: 82–95). Testi laadittiin michiganilaisille ja indianalaisille vastaajille siten, että koehenkilöt kuuluivat yhdeksän murrenäytettä, joissa puhuivat keski-ikäiset, sosiaaliselta taustaltaan keskiluokkaiset miehet. Maantieteellisesti näytteet edustivat murrejatkuoa Yhdysvaltain pohjoisrannikolta Michiganista etelään, Alabamaan. Koehenkilöiden tehtävänä oli yhdistää kuulemansa murrenäyte johonkin annetuista paikkakunnista. Tällaisella kokeella Preston selvitti sitä, miten korreloivat keskenään mielikuvakarttojen murrealueet ja tunnistettavat murrenäytteet. Eräisiin karttoihin oli nimittäin merkitty murreraja kohtiin, joissa sitä dialektologien mukaan ei ole, ja toisaalta taas joitakin todellisia murrerajoja ei ollut havaittu. Prestonin mukaan tällä tavoin menetelmiä monipuolistamalla voidaan saada tietoa tunnistusstrategioista ja niiden suhteesta muuhun murteiden havaitsemiseen.

Prestonin ideoita on 1980- ja 1990-luvulla seurailtu eri puolilla maailmaa. Hänen toimittamansa *Handbook of perceptual dialectology* (1999) sisältää 22 artikkelia, joissa kansandialektologista tutkimusotetta on sovellettu britti- ja amerikanenglantiin, japaniin, ranskaan, saksaan sekä turkkiin.

Erityisesti Japanissa ala on saanut paljon kannatusta. Japanilaistutkijat ovat Prestonin tavoin huomanneet, että maallikoiden käsitysten mukaisille murrejaotteluille ei läheskään aina löydy lingvistisiä perusteita. Kielenkäyttäjien käsityksiin vaikuttavat hallinnolliset tai yhteiskunnallisen elämän piirissä syntyneet rajat. Eräässä japanilaistutkimuksessa näkyi koulupiirien vaikutus, ja tutkittaessa brittienglannin subjektiivisia murreryhmiä havaittiin, että niihin vaikuttivat koulussa käytettyjen maantieteellisten karttojen aluejaotukset. Japanilaistutkija FUMIO INOUE esittääkin, että kansandialektologiaa pitäisi kehittää kahteen suuntaan. Ensinnäkin testien avulla pitäisi etsiä niitä piirteitä, jotka vaikuttavat murteiden havaitsemiseen; kaikki kielenpiirteet eivät nimittäin ole psykologisesti samanarvoisia tältä kannalta. Tällaiset mieleen jääneet piirteet ovat eräänlaisia turistien kielellisiä matkamuuistoja. Toiseksi mielikuvat murteista ovat monimutkaisempia ja dynaamisempia kuin pelkät kartat kertovat. Murrekäsitykset olisi ymmärrettävä moniulotteisina. Inouen kunnianhimoisena tavoitteena on Japanissa ja Isossa-Britanniassa tehtyjen tutkimusten perusteella hahmotella jopa universaaliala teoriaa ei-lingvistien murrekäsityksistä.

Yksi kansandialektologian tavoitteista on jo Prestonin tutkimuksista lähtien ollut selvittää, mikä asema yleiskielellä on. Japanilaistutkimuksesta ilmenee, että monien japanilaisten mielestä Tokion ympäristön puhekieli on yleiskielta. Mielikuvat siitä eivät kuitenkaan ole varauksettoman positiivisia, vaan tämän seudun kieltä luonnehditaan persoonattomaksi ja etäiseksi. Tästä samoin kuin Prestonin amerikkalaistutkimuksista paljastuu, että standardikielimuoto tulkitaan usein alueelliseksi varieteetiksi, joka sijoittuu hallinnollisten keskusten ja pääkaupunkien ympäristöön.

Joskus tutkimusongelma on asetettu si-

ten, että tulos on ennalta arvattavissa. Esimerkiksi ANGIE WILLIAMS, PETER GARRETT ja NIKOLAS COUPLAND selvittelevät lasten kielellisten asenteiden kehittymistä. Eri puolilta Walesia kotoisin olevilta 14-vuotiailta koululaisilta äänitettiin tarinoita, joista osa valittiin murteentunnistustestiin. Tunnistajina oli sekä opettajia että oppilaita, ja kokeen tulos oli, että oppilaat menestyivät siinä opettajiin heikommin. Kaikki oppilaat eivät tunnistanee edes oman kotiseutunsa murretta. Syy on selvä: kouluikäiset eivät vielä paljoakaan liiku kotiseutunsa ulkopuolella, eikä heille ole muodostunut kuvaa muista alueellisista kielimuodoista.

Teoksessaan *Folk linguistics* (2000) Nancy A. Niedzielski ja Dennis R. Preston ovat laajentaneet tutkimuksen aluetta murrekäsityksistä kaikkeen muuhunkin kieltä koskevaan tietoisuuteen. Alueellisten erojen havainnoinnista edetään sosiaalisiin ja etnisiin eroihin sekä kielen oppimista koskeviin kysymyksiin. Tätä tietoutta on kerätty amerikkalaistutkimusten yhteydessä haastatteluin. Kansandialektologiasta on siis siirrytty kansanlingvistiikkaan.

Jos Yhdysvaltain etelävaltioiden kielimuodot ovat suurin alueellinen muista poikkeava ryhmä, afroamerikkalaiset ovat huomattavin etninen ryhmä, jonka puhekieleen (ns. AAVE-varieteettiin) kiinnitetään huomiota. Tätä kielimuotoa kuvaillaan slangiksi, jota puhuvat kaikenikäiset mustat. Kansanlingvististen havaintojen mukaan sille on tyypillistä muun muassa kaksinkertainen kielto sekä *be*-verbin poikkeava käyttö. Jälkimmäistä piirrettä jäljitellessään haastatellut antavat esimerkeiksi sellaisiakin hyperkorrekteja lauseita, jollaisia varieteetin puhujat eivät käytä. Enemmistö eurooppalais-amerikkalaisista vastaajista pitää AAVE-kielimuotoa vaikeasti ymmärrettävänä, ja erällä siihen yhdistyy negatiivisia käsityksiä kyseisen kielimuodon käyttäjistä.

▷

Eri tyyllilajien ja rekisterien yhteydessä Niedzielski ja Preston käsittelevät myös kiroilemista. Informantit ovat kertoneet, millaisissa tilanteissa ja miksi he kiroilevat. Joidenkin mielestä kiroillen on helpompi ilmaista itseään. Toisille puolestaan eräät kiroisanat ovat niin tabuja, etteivät he voi toistaa niitä haastattelijalle. Miehillä kiroilu on hyväksyttävämpää kuin naisilla. — Kiroisoihin suhtautumiseen vaikuttanevat monenlaiset sosiaaliset taustatekijät; suomen kielestäkin olisi helppo löytää voimasanonoja, joiden tunnelataus vaihtelee ainakin eri ikäryhmissä.

Kielen omaksumisesta monilla näyttää olevan sellainen käsitys, että lapset kopioivat kuulemansa. Vain harvat ovat sitä mieltä, että lapsi itse olisi aktiivinen oppija. Vieraan kielen oppiminen taas on helpompaa, jos kielen kirjoitus- ja äännösasu vastaavat toisiaan ja kieli muutenkin on loogista. Hankaluuksia tuottavat esimerkiksi kohteliaisuusfraasit, joita ei pidä tulkita sanata tarkasti. Mielenkiintoista on, että monet pitävät ei-syntyperäisiä kielenpuhujia parempina kielenkäyttäjinä kuin äidinkielisinä. Tämä perustunee siihen, että vieraan kielen oppijat käyttävät erityisesti alkuvaiheessa muodollisempaa kieltä kuin äidinkielellään kommunikoivat.

Ei-lingvistien on usein vaikea eritellä, miksi jokin heidän havaitsemansa lause on epäkieliopillinen. Esimerkiksi lauseen sanajärjestykseen vaikuttaa vastaajien mukaan lauseen pituus. Muodolliseen rekisteriin kuuluvaa lausetta saatetaan pitää pitempänä kuin vastaavaa epämuodollista lausetta, vaikka ilmauksissa olisi yhtä monta sanaa. Passiiviin äidinkielenään englantia puhuvat suhtautuvat melko kielteisesti. Sen käyttöä ei suositella ulkomaalaiselle englantilaiselle puhujalle. Passiivina pidetään »heikkona» muotona ja ominaisena yläluokalle; kirjoitetussa kielessä sitä pidetään hyväksyttävämpänä kuin puhekielessä. Erittäin

usein se myös yhdistetään poliitikkojen kielenkäyttöön, mikä johtuu käsityksestä, että käyttämällä passiivina puhuja haluaa vetäytyä vastuusta. Kuitenkaan passiivin kieliopilliseen muotoon ei juuri kiinnitetä huomiota.

Niedzielski ja Preston hahmottelevat lopuksi kaksi metakielen tasoa, jotka sisältyvät kansanlingvistisiin havaintoihin. Metakieli 1 on kieltä kielestä, toisin sanoen havaintoja siitä, miten puhutaan. Tähän kuuluisivat esimerkiksi huomiot honottamisesta, tiettyjen murteiden laulavasta nuotista tai siitä, kuinka miehet kiroilevat enemmän kuin naiset. Kaikki käsitykset tiettyjen piirteiden kuulumisesta johonkin kielimuotoon, kuten »murteessa x sanotaan y», edustavat tätä metakieltä. Metakieltä 2 ovat puolestaan ne asenteelliset käsitykset, jotka koskevat tiettyjen kielenpiirteiden tai kielimuotojen käyttäjiä. Jos maahanmuuttaja ei ole oppinut puhumaan uuden kotimaansa kieltä täydellisesti ja tämän katsotaan johtuvan muuttajan laiskuudesta, on kysymys metakielen toisesta, syvemmästä tasosta. Vastaavanlainen olisi käsitys, että yleiskielen puhujat ovat älykkäämpiä kuin murteen puhujat. Metakieleen 2 kuuluvat siis kielenkäyttäjien kohdistuvat arvostukset.

1960- ja 1970-luvun sosiolingvistit olivat jossain määrin kiinnostuneita kielellisistä asenteista; niitä pyrittiin selvittämään kyselyin. Kansanlingvistinen tutkimus tähtää syvemmälle: asenteita ei tiedustella suoraan, vaan tätä tietoa kerätään jokamiesten ja -naisten kieltä koskevista havainnoista. Pelkästään sekin, millaisiin piirteisiin tavalliset kielenkäyttäjät kiinnittävät huomiota, on tutkimuksen kannalta mielenkiintoista. Näistä tiedoista on hyötyä tutkittaessa yleiskielistymismuutoksia tai rekisterin vaihtelua. On selvää, että koulutetut lingvistit ovat harjaantuneet havaitsemaan hyvinkin pieniä foneettisia eroja, jotka jäävät tavallisilta kielenkäyttäjiltä huomaamatta. Tämän

vuoksi dialektologien ja ei-lingvistien käsitykset aluemurteista eivät koskaan täysin vastaa toisiaan. Toisaalta kansanlingvistiikka saattaa paljastaa kielen ja esimerkiksi etnisten stereotyyppien yhteyksiä. Kuinka paljon kuulemamme kieli vaikuttaa asenteisiin, joita meillä on kyseisen kielimuodon puhujia kohtaan? Johtuvatko käsitykset karjalaisten vilkkaudesta tai hämäläisten hitaudesta siitä, että Kaakkois-Suomen

murteet mielletään sisä- ja loppuheittoilmiöidensä vuoksi nopeatempoisiksi ja hämäläismurteet puolestaan hidasyrytmisiksi? Vaikka kansanlingvistiikkaa ei ehkä aluksi pidetty kovinkaan vakavasti otettavana, sillä on paikkansa dialektologian ja sosiolingvistiikan kentässä. ■

MARIATTA PALANDER

Sähköposti: marjatta.palander@joensuu.fi

VÄHEMMISTÖKIELEN SORTO JA ELPYMINEN

Birger Winsa *Language attitudes and social identity. Oppression and revival of a minority language in Sweden.* Applied linguistics association of Australia. Occasional paper No 17, 1998. 259 s. ISSN 0155-0640.

Kielellinen diversiteetti, vähemmistökielet ja pienten kielten elvyttäminen ovat viime aikoina tulleet yhä useammin kielitieteellisen tutkimuksen piiriin. Tähän ovat vaikuttaneet monet globaalit kehityskulut, joiden tuloksena toisaalta monet vähemmän käytetyt kielet ovat kuolemassa, mutta toisaalta taas vahvojen ja normitettujen kulttuurikielten puhuma-alueiden laidoilla elävät standardoimattomat varietetit ovat alkaneet vaatia oikeuksiaan omaan identiteettiin ja kulttuuriin. Näitä viimeksi mainittuja on myös meänkieli tai varhemalta nimeltään tornionlaaksonsuomi (tor nedalsfinska, Tornedalen Finnish).¹ Meänkielen tutkija ja aktivisti BIRGER WINSA on julkaissut laajan monografian, jossa hän tarkastelee meänkielen sortoa ja elpymistä. Erityisesti hän kiinnittää huomiota tämän pitkään alistetussa asemassa olleen vähemmistökielen merkitykseen siltä kannalta, miten se on muovannut puhujiensa kielellistä ja kulttuurista identiteettiä. Teos on osa

projektia, jonka johtajia ovat olleet professorit Heikki Paunonen (Tampereen yliopisto) ja Erling Wande (Tukholman yliopisto) ja jota Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning on rahoittanut.

PETER MÜHLHÄUSLER on kirjoittanut teokseen pitkähkön esipuheen, jossa hän liittyy Winsan tutkimuksen alan kansainväliseen tieteelliseen diskurssiin. Hän kirjoittaa muun muassa siitä, miten kielellinen moninaisuus aiemmin nähtiin järjestäytymättömän yhteiskunnan piirteenä ja miten tämä toimi assimilaatiopolitiikan ponttimeina. Valtion ja kansakunnan yhtenäisen identiteetin luomiseksi tarvittiin yhtenäinen kieli, jolla oli selvät rajat sekä maantieteellisesti että kielellisesti. Kirjasuomi esimerkiksi on käynyt läpi useitakin kielenohjailun vaiheita, jotka ovat samalla olleet osa suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin emansipaatiota. Näin kirjasuomi samoin kuin monet muut virallisen aseman saaneet valtionkielet ovat mitä selvimmin kulttuu-

¹ Tässä esittelyssä käytän rinnakkain nimityksiä meänkieli ja suomi. Winsa itse käyttää englanninkielisissä tekstissään yleensä nimitystä Finnish.

